

ԱՆՑԵԱԼՔ

ԳԱՐԻԻԷԼ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

1936 նոյեմբեր 20-ին Փարիզի արևարձաններէն Էփինէյի անկե-
լանոցին մէջ մեռաւ Ազգային Պատերազմութեան նախկին նախագահ
Գարրիէլ Նորատունկեան, 85 տարեկան, լքած բոլորէն:

Նորատունկեան կարեւոր դեր կատարած է թէ՛ օսմանեան – պե-
տական եւ թէ՛ հայկ. – ազգային կեանքին մէջ, որով կարժէ ներկա-
յացնել զինքը մեր ընթերցողներուն: Ծնած էր 1852 նոյեմբերին
Սկիւտար, Սէլամսը: Որդին էր Էմէքճի պաշը Գրիգոր Էֆ.-ի:
Նախնական կրթութիւնն ստացած էր իր տան, յետոյ Գատրգիւղի
Փրանսական Ֆրէրներու վարժարանին մէջ, որուն շրջանն աւարտեց
1869-ին: Նախ առեւտրական ասպարէզը մտաւ, սակայն, 1870 օգոս-
տոսին, հօրը մահէն վերջ, իբրեւ օժանդակ պաշտօնեայ մտաւ Բ.
Դուռ՝ արտաքին գործերու նախարարութեան ղեկանական արձանա-
գրութեանց գրասենեակը: Քանի մը ամիս վերջ, նոյն նախարարու-
թեան արտաքին թղթակցութեանց ղեկանին անդամ անւանեցաւ:
Երկար չմնաց հոն եւ ղեկանադիտական ասպարէզին պատրաստե-
լու համար զրկեցաւ Փարիզ, ուր մինչեւ 1875-ի վերջը ուսումը կա-
տարելադործեց, հետեւելով Քոլէժ տը Ֆրանսի, Սորպոնի եւ Էֆոլ
տէ Սիանս ֓ոլիքիֆի դասընթացներուն ու աւարտեց իրաւաբանա-
կան վարժարանը: Ուսանող եղած ատեն, 1873 սեպտ. 3-էն սկսեալ,
Օսմ. դեսպանատան պատւակալ կցորդի տիտղոս ստացաւ:

1875 ղեկու.-ին Փարիզի դեսպան Ալի փաշայի հետ վերադար-
ձաւ Պոլիս, ուր արտաքին գործերու նախարար Բաշիտ փաշա արտա-
քին թղթակցութեանց ղեկանին քարտուղար կարգեց զինքը, Միւթէ-
մայինի աստիճանով: 1877 – 78-ի ոռւսեւթուրք պատերազմէն վերջ
Ա. քարտուղար նշանակեցաւ այն Միջազգային Յանձնաժողովին, որ
պաշտօն ունէր ճշդելու թուրքեւսերպ սահմանները: Օսմանեան Բ.
պատերազմ կարգեցաւ Արապ – Թապիայի խնդրին առթիւ կազմած
խառն յանձնաժողովին, որ գումարեցաւ Միլիթրէի մէջ. յետոյ նաեւ
անդամ՝ ոռւսեւթուրք սահմանագծման միջազգային յանձնախում-
բին: Այս երեք պաշտօններուն պատճառաւ 1878 հոկտեմբերէն մինչեւ

1881 մարտ, Բումէլի եւ Անատոլու մնաց: 1881 մայիս 9-ին Զէթինէի Օսմ. դեսպանատան Ա. քարտուղար նշանակւեցաւ: Երկու տարի այս պաշտօնը վարելէ վերջ, 1883 ապրիլին, Բ. Դրան իրաւագէտ – խորհրդական անւանւեցաւ: Այս պաշտօնին վրա մնաց երկար ատեն, մինչեւ Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումը: 1884 ապրիլ 5-ին՝ Բ. կարգի Ուլա, 1888 մայիս 8-ին՝ Ա. կարգի Ուլա եւ 1894 օգոստ. 2-ին ալ Պալայի աստիճանները ստացաւ Օսմ. կառավարութենէն:

1908 յուլիսին, երբ Օսմ. Սահմանադրութիւնը հռչակւեցաւ եւ հարկ եղաւ հայերէն ալ նախարար մը առնել դահլիճին մէջ, Նորատունկեանն էր որ առեւտրական եւ հանրօգուտ շինութեանց նախարարի պաշտօնին կոչւեցաւ, այսպէս դառնալով առաջին հայ նախարարը Օսմ. սահմանադրական կառավարութեան: Միեւնոյն ժամանակ ցկեանս՝ Երակուտական եւ Լահէյի Միջազգային Ատեանի օսմանեան պատւիրակ անւանւեցաւ: 1912-ին, երբ իթթիհատականները շնորհազուրկ եղան եւ որոշւեցաւ «մեծ դահլիճ» մը կազմել՝ Կազի Ահմէտ Մուխթար փաշայի նախագահութեամբ, Նորատունկեան կոչւեցաւ արտաքին գործերու նախարարի պաշտօնին: Իր օրովն էր որ Պալքանեան չորս պետութիւններ (Պուլկարիա, Սերպիա, Յունաստան եւ Գարատաղ) զինակցեցան եւ Եւրոպական Թուրքիան իրարու մէջ բաժնեցին: Կազի Ահմէտ Մուխթար փաշայի քաշւելէն վերջ, երբ Քեամիլ փաշան Մեծ – Եպարքոս դարձաւ, Նորատունկեան պահեց արտաքին գործերու նախարարի պաշտօնը մինչեւ 1913 յունւար 10/23-ի իթթիհատական պետական հարւածը, որ վերջ տաւ իթիլաֆականներու իշխանութեան:

Այդ թւականին վերջ գտաւ իր պետական կեանքը. այնուհետեւ թէեւ շարունակեց մնալ ծերակուտական, սակայն, Մեծ Պատերազմը չուշացաւ եւ Նորատունկեան քաշւեցաւ Զւիցերիա, անկէ ալ 1919-ին եկաւ Փարիզ, ուր եւ մնաց մինչեւ իր մահը:

Բ. Դրան իրաւագէտ – խորհրդական եղած ատեն հրատարակեց չորս մեծ հատորներ՝ 1300-էն մինչեւ 1902 Օսմ. պետութեան կողմէ կնքւած միջազգային բոլոր դաշնագիրներու հաւաքածոն (Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman), տպւած Փարիզի մէջ 1897 – 1903: Այս հատորները, ինչպէս նաեւ իր դիւանագիտական զանազան կարեւոր պաշտօնները, միջազգային համբաւ ապահովեցին իրեն: Բացի օսմանեան Ա. կարգի Օսմանիյէ եւ ակնանկուռ Մէճիտիյէ պատանշաններէն, զանազան բարձրագոյն կարգի պատանշաններ ստացաւ պարսիկ, սերպ, ռուս, իտալական, ֆրանսական, հելլենական, ռումանական եւ գերման կառավարութիւններէն: Պահ

մը դասախօսած է նաեւ Պոլսոյ իրաւագիտական վարժարանին մէջ՝ միջադպիրն օրէնսգիտութեան եւ քաղաքագիտութեան ճիւղերը: Վարած է ուրիշ պետական պաշտօններ ալ:

Բ. — Ազգային գործունէութիւնը

Պետական պաշտօններուն հետ զուգընթաց, Նորատունկեան խիստ մօտէն հետաքրքրւած է նաեւ ազգային կեանքով, երիտասարդ հասակին մտնելով հոգաբարձութեանց եւ դանազան ազգային մարմիններու մէջ:

Եւրոպայէն վերադարձին հոգաբարձու եղաւ Գատըզիւզի Արամեան վարժարանին. 1877-ին ատենապետն էր Սկիւտարի միացեալ թաղերու հոգաբարձութեան. կարեւոր դեր կատարած է Արարատեան եւ Միացեալ Ընկերութեանց մէջ: 1877 սեպտ. 1-ին ատենապետ եղաւ Տնտեսական Խորհուրդին: 1882 նոյեմ. 15-ին ազգային երեսփոխան ընտրեցաւ Սկիւտարի Ս. Խաչ թաղէն: 1885 յունիս 28-ին՝ Քաղաքական Ժողովի անդամ եւ Բ. ատենապետ: 1866-ին՝ Դաստիարակութեան Դիւանի ատենապետ, 1894-ին՝ Ազգ. Երեսփ. Ժողովի Ա. ատենապետ, 1896 նոյեմ. -ին՝ դարձեալ անդամ Քաղաք. Ժողովի, պաշտօն զոր վարեց երկար տարիներ. 1906 յունիս 25-ին՝ ատենապետ նոյն Քաղ. Ժողովի: 1885-էն ի վեր ատենապետ Յովսէփ Իզմիրեանց Գրական Յանձնաժողովին: Ատենապետ Սանասարեան վարժարանի Պոլսոյ Խնամակալութեան. ատենապետ՝ Արհեստից վարժարանին եւ Գարակէօղեան Կտակի Միացեալ Յանձնաժողովին. կտակակատար՝ Մատթէոս Խերեան կտակին:

Կարելի է ըսել, թէ՛ 70-ական թւականներէն սկսեալ մինչեւ Մեծ Պատերազմ՝ Պոլսոյ ազգային կեանքին մէջ ամենէն կարեւոր դերը կատարեց՝ մասնակցելով Ազգ. Պատրիարքարանի եւ Ազգ. Ժողովի հսկողութեան տակ տեղի ունեցած բոլոր ձեռնարկներուն:

Հայկական դատի կապակցութեամբ, իր գործունէութեան ամենէն կարեւոր շրջանը կը սկսի Զինադադարին, Փարիզի մէջ: Երբ Փարիզի Ազգ. Պատւիրակութիւնը Ազգային Համագումարի մը զադաւիարը յղացաւ, Զւիցերիայէն հրաւիրեց Գաբրիէլ Նորատունկեանը, նախագահելու այդ համագումարին: Յետոյ իբրեւ խորհրդական մասնակցեցաւ Ազգային Պատւիրակութեան. իսկ երբ Պօղոս Նուպար յուսալքւած ու յոգնած, գործէ քաշեցաւ, Նորատունկեան ստանձնեց Ազգ. Պատւիրակութեան նախագահութիւնը: Լոզանի դաշնադրին ատեն (յուլիս, 1923) Զւիցերիա գնաց, ազգային դատը հետապնդելու

համար, սակայն ձեռնունայն վերադարձաւ, դաշնակիցներու լըքումին պատճառաւ:

Այնուհետեւ փոխ եւ պատւակալ նախագահի պաշտօններ ստանձնեց Հ. Բ. Ը. Միութեան մէջ, ուր չկրցաւ կարեւոր դեր մը կատարել, յոգնած եւ տարիքն առած ըլլալով:

Ահա գլխաւոր գործերուն մէջ Նորատունկեանի պետական եւ ազգային գործունէութեան շարքերը:

Իբրեւ պետական մարդ, շատ լաւ ուսումնասիրած էր օսմանեան բարձրը եւ յարմարած անոնց: Պզտիկ հասակէն Բ. Դրան մէջ մըտած, թրծւած էր Պապը Ալիի դիւանագիտական ճկուն դարձածքներուն մէջ: Վերջին ծայր դգոյշ եւ սկեպտիկ, իր խօսքերը կշռելով կարտասանէր եւ երբեք վճռական կարծիք չէր յայտնէր՝ ամէն մէկ նախադասութեան գլխին՝ «կարծեմ թէ», «թերեւս», «հաւանարար», «ենթադրարար» եւ այլ թէական բառեր փակցնելով: Մաքուր եւ անկաշառ մարդ էր: Պահպանողական դադափաբներով տոգորւած, կը դուռնանար յախուռն գործերէ: Վճռականութեան պակասը յաճախ անշիղ ըլլալու աստիճան ծայրայեղութեան կը տանէր: Կը պատմէի թէ՝ հանրօգուտ շինութեանց նախարար եղած ատեն ո՛չ մէկ շինարարութիւն կատարեց Օսմ. կայսրութեան մէջ. աղբիւր մը անգամ չինել չտւաւ: Արտաքին գործերու նախարար եղած ատեն՝ չկրցաւ ժամանակին տեղեկանալ Պալքանեան զինակցութեան կազմութեան. իսկ երբ տեղեկացաւ կատարւած իրողութեան, ստորագնահատեց հակառակորդներուն ուժը: Օրինակ, Պալքանեան պատերազմի նախօրեակին, խօսելով Տէյլի Թէլէկրաֆի թղթակցին հետ, «զանցառելի քանակ» որակած էր Պուլկարիան, մինչ այս վերջինը ամենէն կարեւոր դերը կատարեց այդ պատերազմին մէջ:

Ազգային կեանքի մէջ, իր գործունէութիւնը թերեւս աւելի օգտակար եղած է այնպիսի շրջանի մը, երբ Օսմ. պետութեան հաւատարիմ պաշտօնատարներուն ներկայութիւնը Պատրիարքարանի եւ հայ վարժարաններու շրջանակներուն մէջ, հաւաստիք մըն էր անվտանգ գործունէութեան: Ազգային կալւածներուն ու իրաւունքներուն պահպանութիւնը, ազգ. դպրոցներուն և եկեղեցիներուն մատակարարութիւնը միակ գործն էր որով կարելի էր զբաղիլ Համիտի օրով: Նորատունկեան այդ գործին նւիրեցաւ եւ շատ ժամանակ գոհեց: Սահմանադրութենէն վերջ եւս, նոյն ձեւով շարունակեց:

Զինադադարին՝ հակառակ սկզբի դժկամակութեան՝ նոյնքան անձնւիրութեամբ լծեցաւ ազգային դատին միջազգային սեղաններու առջեւ հետապնդման գործին: Սակայն, եթէ չյաջողեցաւ, յանցանքը

իրը չէր: Մինչեւ վերջին վայրկեանը կը պահէր իր թրքական անցա-
գիրը, այն յոյսով որ օր մը պիտի կրնայ Պոլիս վերադառնալ եւ փըր-
կել իր գրաւած գոյքերը: Այդ յոյսը ի դերեւ ելաւ:

Իրմով կանհետանայ հին սերունդի տիպար ներկայացուցիչ մը,
որ պետական եւ ազգային կրկնակ հողերու վրայ բեղուն գործունէու-
թիւն մը ունեցած է եւ գիտցած է հաշտեցնել մէկը միւսին հետ:

Հ. ՍԱՄՈՒԷԼ

ԳԱՐԻ. ՄԷՆԵՎԻՇԵԱՆ

Նոյեմբ. 14-ին վախճանեց Վիեննայի Մխիթարեան միաբանու-
թեան վաստակաւոր անդամներից մէկը՝ Գաբրիէլ Մէնէվիշեանը:
Հանգուցեալը ծնւել էր 1864 թ. Պոլսի Բէօյիւք Դէրէ արւարձանում,
թրքախօս ընտանիքի մէջ: 1878 թ. մտել էր Վիեննայի Մխիթարեան
վանքը ուսանելու եւ 1887-ին ձեռնադրւել քահանայ: Նոյն թւականին
հիմնեց եւ «Հանդէս Ամսօրեա»-ն, որի գործօն աշխատակիցներից
մէկը եղաւ Մէնէվիշեանը: 1889-ին ուղարկեց Արեւելք դպրոցական
գործով: Երեք տարի աշխատեց Զմիւռնիայում իբրեւ Մխիթարեան
դպրոցի փոխ – տնօրէն: Այնտեղից տեղափոխւեց Պոլիս ու յետոյ՝
Վիեննա: 1898-ին նշանակեց Պոլսի վարժարանի տնօրէնի պաշտօ-
նին, որ վարեց մինչեւ 1905 թ., իսկ վերջը, մինչեւ 1909 թ. մնաց
իբրեւ դասատու նոյն դպրոցում: 1909 – 1913 տարիներին վարեց
Վիեննայի վանքի ընդհանուր քարտուղարի պաշտօնը: Ապա, իբրեւ
հոգաբարձու, ուղարկեց Նայսաց (Իւզոսլաւիա), ուր եւ անցրեց
պատերազմի տարիները:

Իր կեանքի վերջին շրջանը Մէնէվիշեանը ամբողջապէս նւիրեց
հայ մշակոյթին՝ գրական – բանասիրական աշխատութիւններին: Նա
ունի բազմաթիւ տպած եւ անտիպ գործեր, որոնցից յի-
շենք «Կենդանաբանութիւն», «Բուսաբանութիւն» եւ «Համաբանու-
թիւն» երեք հատոր դասագրքեր, «Արդի լեզագիտութիւն»-ը, «Գիրք
կամ յօդած գրելու Արւեստը» եւ այլն: Թերի է մնացել «Ոսկեդար
հայերէնի բառգիրքը», որ լինելու էր Մէնէվիշեանի գլուխ գործոցը:

Յանձին Գ. Մէնէվիշեանի հայ մշակոյթը կորցրեց իր վաստակա-
ւոր ու բազմաբեղուն աշխատանքներից մէկին:

ՍԵԴՐԱՔ ՍԱՍՈՒՆԻ

Դեկտ. 7-ին, Փարիզում, դաւադիր գնդակին զոհ գնաց մեր
խոստմնալից մտաւորական գործիչներից մէկը՝ Սեդր. Սասունին:
Հանգուցեալը Սասունի Ահարոնք գիւղից էր, բուն մականունով Տէր –